

Tomasz Rokicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

PRODUKCJA OWCZARSKA JAKO ELEMENT ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

SHEEP PRODUCTION AS A COMPONENT IN RURAL AREAS DEVELOPMENT

Słowa kluczowe: owce, rasy zachowawcze, programy rolnośrodowiskowe

Key words: sheep, conservative race, agro-environment programs

Synopsis. Produkcja owczarska może być elementem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Przez wypasy owiec można pielęgnować krajobraz i jednocześnie osiągać korzyści ekonomiczne. Lokalne rasy i odmiany owiec, objęte programem ochrony zasobów genetycznych utrzymywane są na terenach, gdzie występowały one w przeszłości. Taki kierunek w produkcji owczarskiej jest i będzie opłacalny, głównie za sprawą wysokiego wsparcia unijnego. Owce w Polsce powinny być objęte szczególną opieką, gdyż stanowią ważny element obszarów wiejskich.

Wstęp

Krajobraz wsi był kształtowany od stuleci przez mieszkańców wsi, którzy najczęściej nie zdawali sobie z tego sprawy. Jako główny cel wsi stawiano produkcję żywności. Wzrost produkcji rolniczej po II wojnie światowej spowodował zmianę podejścia do produkcji żywności. Stała się ona działalnością przynoszącą dochód. W rezultacie pogorszyła się jakość wody do picia, powietrza i produktów żywnościowych. W związku z powyższymi negatywnymi skutkami społeczeństwo domagało się nowego zagospodarowania obszarów wiejskich. Najważniejszym obecnie postulatem jest przestrzeń zadbana, przyjazna, estetyczna, zapewniająca wysokiej jakości sanitarnej żywność. Takie oczekiwania społeczne może spełnić produkcja owiec. Zwierzęta te doskonale wpisują się w przestrzeń i krajobraz wsi, a produkty od nich uzyskane mają cenne właściwości prozdrowotne. Nie bez znaczenia dla spełnienia takich postulatów staje się zapewnienie odpowiedniej opłacalności produkcji owczarskiej [Niżnikowski 2003].

Organizacja badań

Produkcja owczarska może przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Oprócz uzasadnienia podanego na podstawie studiów literatury ważne są aspekty ekonomiczne. Dane empiryczne z badań przeprowadzonych w okresie integracji z Unią Europejską wykorzystano do sporządzenia nadwyżek bezpośrednich z produkcji owczarskiej w zależności od wielkości charakteru i stada. Okres badawczy obejmował lata 2003-2004. Dane zebrano we wszystkich gospodarstwach zajmujących się hodowlą owiec w województwie podlaskim. Po weryfikacji wybrano gospodarstwa utrzymujące odpowiednio po: 35, 50, 80, 150 i 300 owiec matek w trzech rodzajach stad. W związku ze zmianą sposobu wsparcia produkcji owczarskiej, zebrano dane z kilku gospodarstw utrzymujących stada o różnicowanym charakterze w 2008 r. z terenu województwa podlaskiego. Porównane zostały nadwyżki bezpośrednie w nowych warunkach.

Lokalne rasy owiec

Działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013 są wspierane przez cele, priorytety i zadania realizowane w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich przewiduje m.in. wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawę dobrostanu zwierząt (tzw. Program rolnośrodowiskowy). W ramach tego działania wdrażany jest pakiet związany z zachowaniem lokalnych ras zwierząt gospo-

darskich, zagrożonych wyginięciem, w tym trzynastu ras owiec, a mianowicie: wrzosówka, świniarka, owca olkuska, polska owca górską odmiany barwnej, merynos odmiany barwnej, polska owca nizinna odmiany uhruskiej, owca wielkopolska, polska owca nizinna odmiany żelaźnieńskiej, korigeil, owca kamieniecka, owca pomorska, cakiel podhalański i merynos polski w starym typie. Płatność za pakiet „Ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich” w przypadku owiec wynosi 320 zł/matkę rocznie [Dobrzyńska i in. 2004, Program... 2007].

Otrzymanie płatności rolnośrodowiskowej na matkę zależne jest od spełnienia następujących wymagań:

- minimalna liczba owiec matek tej samej rasy zakwalifikowanych do udziału w programie ochrony musi wynosić co najmniej 5 sztuk, w przypadku owiec rasy olkuskiej i 10 sztuk dla owiec pozostałych ras,
- owce muszą być wpisane do księgi zwierząt hodowlanych danej rasy i prowadzona musi być dokumentacja hodowlana stada,
- gospodarstwo powinno realizować program hodowlany ochrony zasobów genetycznych owiec danej rasy,
- liczba maciorek przypadających na 1 tryka nie może przekraczać 30 sztuk.

Dodatkowo na terenie całego gospodarstwa objętego programem rolnośrodowiskowym, istnieje obowiązek zachowania powierzchni trwałych użytków zielonych i elementów krajobrazu nieużytkowanych rolniczo [Program... 2007].

Znaczenie rodzimych, prymitywnych ras owiec (cakiel podhalański, świniarka, wrzosówka) jest znaczące. Odegrały one dużą rolę w kształtowaniu późniejszych szlachetnych regionalnych typów owiec. Merynos starego typu jest protoplastą grupy owiec merynosowych, które charakteryzują się doskonałą jakością wełny. Lokalne rasy owiec odznacza bardzo dobre przystosowanie do miejscowych warunków środowiska, minimalne wymagania paszowe oraz duża odporność na choroby i niekorzystne warunki bytowania. Cechy te stanowią zasadność prac związanych z zachowaniem lokalnych ras owiec w ekosystemie. Możliwe jest wykorzystanie ich do wypasu na rzecz zachowania walorów środowiska przyrodniczego oraz jako ważnego elementu folkloru wsi. Z kolei polskie owce górskie są nieodłącznym elementem gospodarki, tradycji i kultury ludzi gór. Wypas owiec na trwałych użytkach zielonych wpływa korzystnie na kształtowanie i pielęgnację krajobrazu, szczególnie w ubogich biotopach takich jak obszary górskie, pojezierza i doliny rzeczne. Owce odgrywają także dużą rolę w agroturystyce, stanowiąc ważny element krajobrazu oraz dostarczając specjalnych produktów, takich jak: oscypek (polska owca górską), kozuchy (owca rasy wrzosówka), naturalnie kolorowa wełna (merynos barwny, polska owca górską odmiany barwnej). Użytkowanie owiec w gospodarstwie stanowi także dodatkową atrakcję turystyczną [Program... 2007].

Znaczenie i wielofunkcyjne wykorzystanie owiec

Przyczyną drastycznego spadku pogłowia owiec w drugiej połowie lat 80. i w pierwszej połowie lat 90. XX wieku było zmniejszenie się popytu na produkty owczarskie, a w efekcie opłacalności produkcji owczarskiej. Spadły przede wszystkim ceny wełny, gdyż na świecie występowała nadprodukcja tego surowca [Klepaczki 2005]. Najbardziej wytrwali owczarze pozostali na rynku, zaś likwidacji uległy stada najmniejsze. Nowy, dominujący kierunek mięsny produkcji owczarskiej spowodował zmiany w liczebności i strukturze rasowej owiec. Oprócz użytkowania mięsnego ważnym kierunkiem stała się hodowla ras zachowawczych [Klepaczki, Rokicki 2005].

Owce są źródłem wielu cennych surowców, takich jak: mięso, wełna, mleko, skóry i nawóz o wysokiej zawartości składników mineralnych [Niżnikowski 1994]. Oprócz wymienionych kierunków wzrasta rola alternatywnych sposobów użytkowania owiec. Te zwierzęta wykorzystane mogą być do pielęgnacji krajobrazu przez wypas nieużytków i gruntów ugorowanych, zapewnienie opieki nad terenami parków krajobrazowych i rezerwatów przyrodniczych. Kolejne sposoby użytkowania to pielęgnacja wydm, budowli wodnych oraz wypas na obiektach sportowych (nartostrady i skocznie). Do użytkowania w kierunkach alternatywnych predysponowane są rasy zachowawcze objęte ochroną przed wyginięciem. W praktyce wszystkie rasy owiec spełniają funkcje pielęgnacyjne i estetyczne dla krajobrazu polskiej wsi [Niżnikowski 2005].

Oplacalność produkcji owczarskiej

W produkcji rolniczej do określenia opłacalności danej działalności wykorzystuje się koszty dzielone według miejsc ich powstania, tj. koszty bezpośrednie i koszty pośrednie. Koszty bezpośrednio związane są bezpośrednio z daną działalnością produkcyjną. Koszty pośrednie obejmują te grupy kosztów, których nie można odnieść bezpośrednio do wytwarzanych produktów.

Przychody i koszty zostały obliczone dla sztuki strukturalnej. Przez sztukę strukturalną, w przypadku produkcji owczarskiej, rozumie się owcę matkę z odpowiednim przychówkiem innych grup zwierząt. Wielkość przychówku ustalana jest w oparciu o obrót stada. Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, że przychody z produkcji pochodziły ze sprzedaży jagniąt, wełny, wybrakowanych owiec, tryków hodowlanych oraz ze wsparcia krajowego. W latach 2003-2004 rolnicy otrzymywali dotację z Funduszu Postępu Biologicznego, natomiast w 2008 roku zastąpiono ją płatnością za ważenie.

W latach 2003-2004 nadwyżka bezpośrednia z produkcji owczarskiej była uzależniona od charakteru i wielkości stada (tab. 1). Wraz ze wzrostem wielkości stada matecznego poziom nadwyżki bezpośredniej w przeliczeniu na sztukę strukturalną był wyższy. Jedynie w przypadku owiec linii hodowlanej ojcowskiej w 2004 r. nadwyżka w stadzie o liczebności 80 matek była wyższa niż w analogicznym liczącym 150 matek. Oplacalność produkcji owczarskiej w 2004 r. była wyższa niż w roku 2003. Wpływ na taką sytuację miał m.in. wysoki kurs euro, co było ważne w przypadku sprzedaży jagniąt na rynki Włoch i Niemczech. Porównując opłacalność w stadach o różnym charakterze zauważono, że w stadach najmniejszych najwyższą nadwyżkę osiągnano w przypadku owiec ras zachowawczych. Wraz ze wzrostem wielkości stada matecznego największą nadwyżkę generowały stada ojcowskie. Głównym czynnikiem wpływającym na taką sytuację był najwyższy poziom wsparcia do owcy matki z Funduszu Postępu Biologicznego. Nadwyżka na 1 ha GPP (główniej powierzchni paszowej) została obliczona w oparciu o wymagany obszar UR potrzebny do wyżywienia 1 sztuki strukturalnej. Zależności pomiędzy poziomem nadwyżek na 1 ha GPP w poszczególnych rodzajach stad w latach 2003-2004 były takie same jak w przypadku nadwyżki na 1 sztukę strukturalną.

Tabela 1. Poziom nadwyżki bezpośredniej z produkcji owczarskiej w latach 2003-2004 w zależności od charakteru i liczebności stada

Wyszczególnienie	Rok	Wielkość przychodów i kosztów w zależności od wielkości stada matecznego [zł]				
		35	50	80	150	300
Nadwyżka bezpośrednia na 1 szt. strukturalną						
Owce linii hodowlanej ojcowskiej	2003	28,05	151,44	160,90	170,60	-
	2004	57,14	163,56	184,30	179,71	-
Owce linii hodowlanej matecznej	2003	22,29	103,79	132,98	156,30	176,58
	2004	64,65	117,39	152,32	169,74	192,51
Owce w stadzie zachowawczym	2003	102,70	125,45	-	134,20	-
	2004	117,05	137,00	-	154,00	-
Nadwyżka bezpośrednia na 1 ha GPP						
Owce linii hodowlanej ojcowskiej	2003	255,00	1376,73	1462,73	1550,91	-
	2004	519,44	1486,91	1675,45	1633,73	-
Owce linii hodowlanej matecznej	2003	202,60	943,58	1208,94	1420,91	1605,27
	2004	587,73	1067,18	1384,73	1543,09	1750,09
Owce w stadzie zachowawczym	2003	933,64	1140,45	-	1220,00	-
	2004	1064,09	1245,45	-	1400,00	-

Źródło: wyniki badań własnych.

Tabela 2. Poziom nadwyżki bezpośredniej z produkcji owczarskiej w 2008 roku w stadzie zachowawczym wrzosówki

Wyszczególnienie	Przychody i koszty [zł]
I. Wartość produkcji potencjalnie towarowej razem	609,73
Jagnięta	201,20
Wełna	4,22
Brakowanie owiec	12,45
Płatność za ważenie	49,53
Płatność rolnośrodowiskowa	320,00
Płatność paszowa	22,33
II. Koszty bezpośrednie razem	332,75
1. Pasze z zakupu i własne z produkcji potencjalnie towarowej	142,90
Pasze treściwe	114,50
Koncentrat białkowy	11,40
Dodatki mineralne	11,00
Słoma pastewna	6,00
2. Pasze własne z produktów nietowarowych	136,01
Zielonka	28,95
Sianokiszonka	95,50
Kiszonka z kukurydzy	11,56
3. Inne koszty	53,84
Lekarstwa i usługi weterynaryjne	14,00
Strzyża owiec	3,70
Oplaty związkowe	36,14
III. Nadwyżka bezpośrednia na:	
1 szt. strukturalną	27,98
1 ha GPP	342,25
1 zł kosztów bezpośrednich	0,83
1 rbh	20,07

Źródło: wyniki badań własnych.

ralnymi. Udział pozostałych kosztów wyniósł 16% wszystkich kosztów bezpośrednich. Wśród tej grupy znaczące wydatki związane były z opłatami z tytułu obsługi przez związek hodowców owiec, a także z zakupem leków i usług weterynaryjnych. Koszty pośrednie są trudne do ustalenia, ale na podstawie przeprowadzonych badań określono, że stanowiły one od 30 do 40% kosztów ogółem. Do kosztów pośrednich zalicza się koszty materiałów pędnych i smarów, naprawy i konserwacji maszyn, najmu siły roboczej, podatku rolnego i od powierzchni mieszkalnej, energii elektrycznej, opłat na KRUS itp. Nadwyżka bezpośrednia w przeliczeniu na 1 szt. strukturalną, jak i na 1 ha GPP była na wysokim poziomie, wyższym niż w latach 2003-2004.

Dla stad o różnym charakterze dokonano porównania poziomu nadwyżek bezpośrednich w 2008 r. (tab. 3). W przeliczeniu na 1 sztukę strukturalną zdecydowanie najwyższy poziom osiągnięto w stadzie zachowawczym. Ponad trzykrotnie niższa była wartość w stadach ojcowskim i matecznym. Porównując poziom nadwyżek do lat 2003-2004 stwierdzono, że nastąpiło zmniejszenie się

W 2008 r. dokonano obliczenia nadwyżek bezpośrednich w stadach o różnym charakterze bez podziału na wielkość stada. Metodyka stosowana do obliczeń była taka sama, jak w latach 2003-2004. W tabeli 2 przedstawiono składniki przychodów i kosztów bezpośrednich dla stada owiec zachowawczych wrzosówki. Ze sprzedaży jagniąt pochodziło 33% przychodów z produkcji owczarskiej. Znaczący udział (około 52%) stanowiła płatność rolnośrodowiskowa, zaś środki uzyskiwane z tytułu ważenia jagniąt były mniej znaczące (8%). Rolnicy, po spełnieniu określonych warunków, mieli możliwość ubiegania się o płatność paszową, a jej udział w przychodach wyniósł 4%. Ze sprzedaży wybrakowanych owiec uzyskano 2% przychodów z produkcji owczarskiej. Najmniejszy udział w strukturze przychodów stanowiła wełna (niespełna 1% przychodów z produkcji owczarskiej).

Wśród kosztów bezpośrednich znaczny udział przypadła na koszty pasz treściwych i objętościowych. Koszty pasz objętościowych stanowiły 41% kosztów bezpośrednich, natomiast koszty pasz treściwych – 43%. W żywieniu stosowano pasze powszechnie stosowane dla przeżuwaczy, takie jak: sianokiszonka, kiszonka z kukurydzy, a w okresie letnim zielonka. W okresach karmienia jagniąt przez matki stosowano także pasze treściwe w postaci mieszanek zbóż z koncentratami paszowymi oraz dodatkami mine-

Tabela 3. Poziom nadwyżki bezpośredniej z produkcji owczarskiej w 2008 roku w zależności od charakteru stada

Nadwyżka bezpośrednia na:	Wielkość nadwyżki bezpośredniej w produkcji owiec [zł]		
	linii hodowlanej ojcowskiej	rasy zachowawczej	linii hodowlanej matecznej
1 szt. strukturalną	88,57	276,98	84,98
1 ha GPP	805,18	3462,25	772,56
1 zł kosztów bezpośrednich	0,27	0,83	0,28
1 rbh	6,42	20,07	6,16

Źródło: wyniki badań własnych.

gnięto w stadzie zachowawczym. W stadach ojcowskim i matecznym osiągnięte wyniki były na niższym poziomie. Oczywiście występowały w tych stadach różnice w poszczególnych składnikach kosztów i przychodów. W stadach ojcowskich przykładowo otrzymywano wyższą płatność za ważenie, ale ponoszono też wyższe koszty pasz.

Podsumowanie

Produkcja owczarska może być elementem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Owce oprócz funkcji produkcyjnych (dostarczają wełnę, mleko i mięso o prozdrowotnych właściwościach), spełniają także coraz bardziej cenione funkcje krajobrazowe. Przyczyniają się do pielęgnacji użytków zielonych głównie na terenach górskich, ale nie tylko. Stanowią też atrakcję turystyczną, przyciągającą wczasowiczów.

Spełnianie funkcji krajobrazowych uzależnione jest od opłacalności produkcji owczarskiej. Jeżeli taka produkcja będzie nieopłacalna, to rolnicy będą przestawiali się na inną działalność. W przypadku ras zachowawczych, dla owiec matek wpisanych do ksiąg zarodowych przewidziano płatność rolnośrodowiskową. W zasadzie tylko dzięki tej płatności utrzymywanie owiec ras zachowawczych jest opłacalne. W latach 2003-2004, gdy rolnicy nie otrzymywali wsparcia unijnego, poziom nadwyżki bezpośredniej na 1 szt. strukturalną był niższy niż w 2008 roku. Trzeba też wspomnieć, że pogłowie owiec ras zachowawczych było niewielkie.

W przypadku owiec ras linii matecznych i ojcowskich przewidziano tylko wsparcie krajowe za ważenie i unijne z tytułu płatności obszarowej. Wydaje się, że taki sposób wsparcia nie jest wystarczający, o czym świadczy zmniejszający się poziom nadwyżek w 2008 roku w porównaniu do lat 2003-2004.

Produkcja owczarska wymaga szczególnej ochrony ze względu na swoje wyjątkowe walory, które wspomagają bardziej zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Konieczne są więc działania mające na celu zapewnienie odpowiedniej opłacalności tego rodzaju produkcji.

Literatura

- Dobrzyńska N., Jobda M., Lisowska A., Liro A., Szemplińska M. 2004: Przewodnik po krajowym programie rolnośrodowiskowym. MRiRW, Warszawa, 6-22.
- Klepacki B. 2005: Prowadzenie efektywnych gospodarstw owczarskich po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Poradnik dla producentów jagniąt rzeźnych, Niżnikowski R. (red.). TWIGGER, Warszawa, 151.
- Klepacki B., Rokicki T. 2005: Produkcja owiec szansą zwiększenia dochodów dla gospodarstw rolnych. *Wieś Jutra*, 11(87), 37-38.
- Niżnikowski R. 1994: Chów owiec. PWRiL, Warszawa, 10-15.
- Niżnikowski R. 2003: Produkcja owczarska a kształtowanie środowiska. Poradnik dla rolników – producentów jagniąt rzeźnych, Niżnikowski R. (red.). TWIGGER, Warszawa, 58-59.
- Niżnikowski R. 2005: Ochrona środowiska i pielęgnacja krajobrazu. Poradnik dla producentów jagniąt rzeźnych, Niżnikowski R. (red.). TWIGGER, Warszawa, 54-55.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2007: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- [www.minrol.gov.pl], portal Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dn. 26.04.2009 r.

opłacalności produkcji owiec we wszystkich rodzajach stad, poza stadem zachowawczym. Wyższa nadwyżka z owiec ras zachowawczych wynikała wyłącznie z dodatkowej płatności rolnośrodowiskowej.

W przypadku nadwyżek przeliczonych na 1 ha GPP, na 1 zł kosztów bezpośrednich oraz na 1 rbh (roboczogodzinę) najwyższy poziom w 2008 r. osią-

Summary

In the paper the role of sheep production in balanced rural areas development has been presented. The first part of the work considers meaning sheep in natural and cultural environment. Second part of the work discusses analysis of profitability sheep production in years 2003-2008.

Adres do korespondencji:

dr inż. Tomasz Rokicki
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (0 22) 593 42 38
e-mail: tomaszrokicki@op.pl